

NAŠA JABOLKA

Avtor besedila: dr. Gregor Osterc

Fotografije prispevali: dr. Franci Štampar, dr. Jerneja Jakopič, dr. Ana Slatnar, Marko Cvelbar in dr. Gregor Osterc

Vsebina

Uvod

Kaj so sadne rastline?

Izgled sadne rastline

osnovna botanična struktura (korenine, deblo, cvet, plod)

cepljenje, podlaga

Sorta, kaj je to?

avtohtona sorta, lokalna sorta, tradicionalna sorta

Sorte naših babic in dedkov

'Zlata parmena'

'Bobovec'

'Kanadka'

'Carjevič'

'Dolenjska voščenska'

'Gorenjska voščenska'

'Štajerski mošancelj'

Sorte naših mam in očetov

'Jonatan'

'Zlati delišes'

'Idared'

'Jonagold'

'Majda'

'Lonjon'

'Mariborka'

Naše sorte

'Gala'

'Elstar'

'Fuji'

'Braeburn'

'Topaz'

'Opal'

UVOD

Jabolka niso najpomembnejša sadna vrsta zgolj v Sloveniji ampak tudi v svetu. To je sadje, ki ga lahko gojimo na zelo različnih območjih z zelo različnimi nadmorskimi višinami. Hkrati imajo plodovi zelo široko možnost uporabe. Uporabljamo jih lahko presne, sušene, predelane v sokove, žganje, ipd.

Jabolka so človeški civilizaciji znana že iz pradavnine. V vsem tem obdobju je po poti naravne hibridizacije in mutacij nastalo veliko različnih sort, tako da pri jablani govorimo o sadni vrsti, ki je zelo bogata z različnimi sortami. Katere sorte v določenem obdobju prevladujejo, je zelo odvisno od okusa potrošnika in seveda od "modnih" trendov. Dejstvo je, da danes gojimo sorte, ki so povsem drugačne, kot tiste, ki so prevladovali npr. pred 20 leti. Predvsem zaradi želje po pridelavi sadja ob čim manjši uporabi kemičnih sredstev (škropiva), se v zadnjih letih pogosteje ponovno oziramo po sortah, ki so bile razširjene v preteklosti (stare sorte).

Jabolka so izjemno pomemben del človekove prehrane. To zagotavlja ne samo zdravstvena stroka temveč tudi sadjarski strokovnjaki. Prav kolegi na Biotehniški fakulteti so v preteklosti opravljali pomembne projekte z raziskovalci na Medicinski fakulteti in ugotovili, da jabolka delujejo zelo pozitivno na človeški organizem. Vsebujejo zelo ugodno razmerje med sladkorji in kislinami, poleg tega pa vsebujejo veliko vitaminov, fenolnih snovi z močnim antioksidativnim učinkom ter seveda veliko naravnih rastlinskih barvil (antocianinov). Jablanove sorte se po vsebnosti opisanih snovi močno razlikujejo med seboj, hkrati pa se razlikujejo tudi po razmerjih med opisanimi snovmi. V želji po sestavi zdravega obroka za človeka iščemo med drugim sorte, s posebej ugodno sestavo opisanih snovi. Včasih opazimo, da imajo nekatere sorte, ki so jih veliko gojili v preteklosti še posebej ugodno sestavo plodov in da so razmerja med opisanimi snovmi v teh plodovih še posebej ugodna. Pomen starih sort tudi v tem kontekstu narašča.

Kaj so sadne rastline?

Jabolka prištevamo k sadnim rastlinam. Sadne rastline so vse tiste večletne rastline, ki rodijo užitne plodove. Že hiter poletni ali jesenski sprehod po naravi pokaže, da so sadne rastline lahko drevesa, grmi in tudi polgrmi, saj na vseh teh najdemo užitne plodove najrazličnejših oblik in barv. Seveda tu ne smemo pozabiti slastnih jagod, ki zrastejo na še manjši rastlini od prej omenjenih. Posebnost jagodnih rastlin je tudi v tem, da nadzemni del rastline vsako jesen propade (se posuši), spomladi pa ponovno zraste. To je nujno potrebno, saj rastline jagod na ta način preživijo neugodne zimske razmere. Nadzemni deli ostalih sadnih rastlin vsako jesen olesenijo in to jim pomaga, da pozimi ne propadejo.

Sadne rastline ločujemo med seboj tudi po zgradbi plodov. Poznamo dve osnovni skupini, pečkarje, pri katerih v plodovih najdemo pečke in koščičarje, za katere so značilne koščice. K pečkarjem prištevamo jablane, hruške, kutino in nešpljo. Koščičarji pa vključujejo češnjo, višnjo, breskev, nektarino. Vse sadne rastline, za katere je značilna trda lupina, ki jo moramo razbiti, če želimo priti do užitnega semena imenujemo lupinarje (lupinasto sadje), tiste, ki razvijejo jagodaste plodove pa imenujemo jagodičje. K lupinarjem prištevamo oreh, lešnik in mandelj, k jagodičju pa jagode, maline, robide ter črni in rdeč ribez. Vse sadne rastline, ki lahko uspešno rastejo v toplejši klimi (v Sloveniji v obmorskem pasu) imenujemo mediteranske in tropske rastline. Sem prištevamo oljko, smokve, kakije, aktinidijo, citruse in banane.

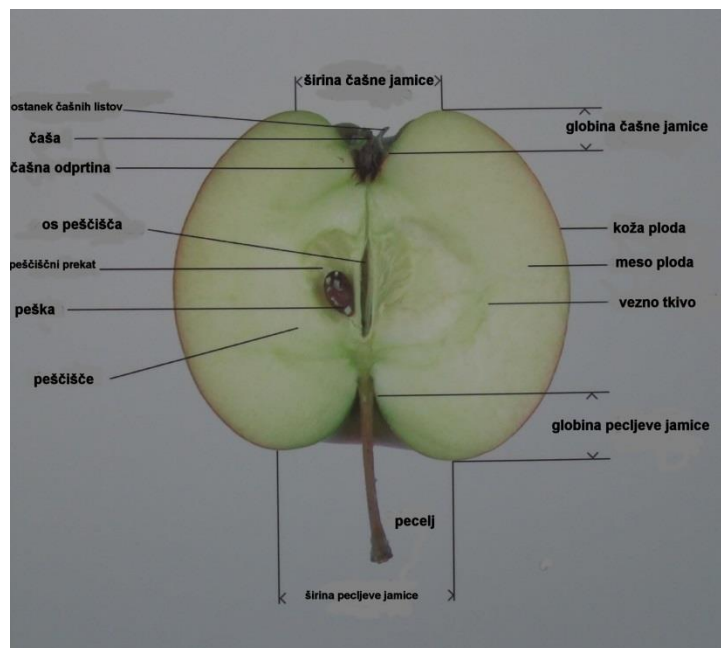

Plod mandlja, ki ga prištevamo k lupinarjem

Izgled sadne rastline

Pri sadnih rastlinah ločimo podzemni in nadzemni del. Podzemni del predstavljajo korenine, nadzemni del pa deblo, veje, listi, cvetovi in plodovi. Podobno kot vse višje rastline tudi sadne rastline s koreninskim delom iz tal sprejemajo vodo s hranilnimi snovmi in oboje uporabijo za svojo rast in razvoj. Deblo, ki je lahko različno visoko in se potem razveja v veje imajo samo drevesa. Glavni poganjki pri grmih imajo sicer skupen začetek, ki pa je kratek in neopazen.

Polgrme označujejo samostojni poganjki, ki posamič izraščajo iz tal. Vse sadne rastline uvrščamo med listavce, to pomeni, da so posamezni poganjki obraščeni z listi, ki jeseni odpadejo, torej gre za listopadne rastline. Edina izjema je oljka, ki je vednozeleno rastlina. Cvetovi, ki se razvijejo na poganjkih so spolni organi in so torej pomembni za razvoj semen in plodov. Za tvorbo semen sta pomembni tako oprašitev (prenos moških spolnih celic na ženski spolni organ), kot oploditev (združitev moške spolne celice ter jajčne celice). Oprašitev pri sadnih rastlinah lahko poteka z vetrom (vetrocvetke) ali s čebelami oz. čmrlji (žužkocvetke). K vetrocvetkam štejemo oreh in lesko, ostale sadne rastline so žužkocvetke. Uspešna oploditev sproži razvoj semen in hkrati tudi oblikovanje plodov, ki so pri sadnih rastlinah glavni proizvod.

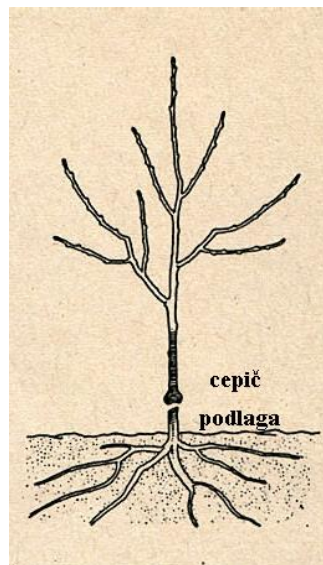

Jablanov plod v prerezu

Semena uporabljamo za razmnoževanje, kar imenujemo spolni način razmnoževanja. Drevesa ali grmi, ki zrastejo iz semena so unikatne rastline in jih imenujemo sejanci. Govorimo tudi o rastlinah na lastnih koreninah. Še pogosteje pa pri sadnih rastlinah srečamo rastline, pri katerih so v eni rastlini združeni dve različni rastlini. Združevanje dveh rastlin dosežemo z uporabo posebne tehnike, ki jo imenujemo cepljenje. Rastlino, ki v to skupno rastlino prispeva korenine in spodnji del debla (koreninski vrat) imenujemo podlaga. Zgornja rastlina pa zraste iz cepiča, ki ga cepimo na podlago.

Vznikli sejanci jablane

Sadna drevesa so najpogosteje vzgojena s cepljenjem

Sorta, kaj je to?

V sadjarstvu (panoga, ki se ukvarja s proučevanjem sadnih rastlin) je vseskozi veliko govora o sortah. Z izrazom sorta označujemo vse tiste osebke, ki imajo točno določene in značilne lastnosti, po katerih se ti osebki tudi ločijo od ostalih osebkov. Te značilne lastnosti so tudi

potrjene od za to pristojnih institucij in tekom tega postopka sorta dobi tudi ime. Od tega trenutka naprej smemo ime te sorte tudi v javnosti uporabljati.

Pestrost jablanovih sort je izjemna (utrinki iz mednarodne razstave)

Lokalne sorte so vse tiste sorte, ki so značilne za določena geografska območja (ta območja so lahko tudi zelo majhna) in jih na teh območjih že dolgo časa gojijo, lahko so jih na teh območjih tudi prvič našli (avtohtone sorte). Slovenija je v tem pogledu nekaj posebnega, saj srečamo pri nas zelo veliko različnih lokalnih sort, pa čeprav je Slovenija geografsko gledano

zelo
majhna.

Lokalne sorte, ki se gojijo v evropskem prostoru

Tradicionalne sorte so vse tiste sorte, ki jih običajno (tradicionalno) gojimo na določenem območju. To pomeni, da so rastne razmere (klimatske, talne razmere) na določenem območju primerne (optimalne) za rast dreves določene sorte.

'Štajerski mošancelj', tipična tradicionalna sorta iz območja Štajerske vse do Bavarske

Avtohtone sorte so vse tiste sorte, ki izvirajo iz posameznega območja. Lahko so jih na teh območjih prvič opazili (so se razvile kot naključni sejanci z naključnim križanjem) ali pa so nastale na teh območjih z načrtnim križanjem. Tudi v Sloveniji imamo nekaj takih sort. Med tiste, ki so se razvile z naključnim (spontanim) križanjem uvrščamo npr. 'Goriško sevko', 'Gorenjsko voščenko', 'Dolenjsko voščenko'. Z načrtnim križanjem pa sta nastali sorti npr. 'Lonjon' in 'Majda'. Omeniti velja, da je vsa Evropa v geografskem smislu izjemno ozko območje in večina sort v osnovi izvira iz drugih kontinentov (npr. iz Azije).

Tudi Slovenci smo ponosni na naše avtohtone sorte (mednarodna razstava jabolk v Švici)

Sorte naših babic in dedkov

Skupno vsem tem sortam je predvsem to, da so nastale slučajno, s spontanim križanjem brez sodelovanja človeka.

'Zlata parmena'

'Zlata parmena' je zelo stara sorta. V Franciji je bila znana že okrog leta 1700, po nekaterih podatkih je nastala okrog leta 1510 v Normandiji v Franciji. Od tam se je v drugi polovici 18. stoletja razširila v Anglijo in je okrog leta 1800 prišla v Nemčijo. Tam se je njeno gojenje v 19. stol. močno razširilo in so jo 1853 že priporočali za gojenje. Plodovi te sorte so srednje veliki, okrogli z značilno široko odprtino pri muhi. Imajo rumenkastozeleno osnovno barvo, ki z dozorevanjem prehaja v zlato rumeno (od tod njeno ime). Pokrovna barva je prelito oranžna s kratkimi prižami oranžnordeče do živordeče ali rjavkastordeče barve. Pecelj je kratek do srednje dolg, srednje debel do debel, močno dlakav, zelenorjav. Dobro osončeni plodovi imajo žlahtno 'orehasto' aromo in skladno razmerje med sladkorji in kislinami. Slabše osončeni plodovi imajo prazen okus.

Plodovi sorte 'Zlata parmena'

'Bobovec'

Izvor sorte ni povsem znan, v Porenju so jo gojili že konec 18. stol. Plodovi so drobni do srednje debeli, po velikosti precej neizenačeni. Osnovna barva plodov je zelena, ki pa z dozorevanjem prehaja v belkasto zelenorumeno do belkasto rumeno. Krovna barva je sprane temnordeče do rjavordeče barve, ki se pojavlja v obliki kratkih priž. Z zorenjem plodov postaja krovna barva bolj svetlo rdeča. Pecelj je zelo kratek do kratek in srednje debel do debel. Okus ni najbolj kakovosten. Ob obiranju je kisel in trpek, kasneje postane bolj harmoničen. To je sorta, ki jo še danes predvsem uporabljamo za predelavo v mošt ali jabolčno vino oz. žganje.

Plod sorte 'Bobovec' na drevesu

'Kanadka'

Po znanih podatkih sorta izvira iz Nordmandije v Franciji, od koder so jo prenesli v Kanado (od tu je dobila ime), potem pa so jo tam zopet prenesli v Evropo. Takrat se je njeno gojenje v Evropi razširilo (prvi opis sorte je znan že iz leta 1771 v Franciji). Plodovi imajo zeleno osnovno barvo kože, ki z dozorevanjem prehaja v svetlo zelenkastorumeno ali blede rumeno barvo. Krovne barve skorajda ne najdemo. Značilnost sorte je groba, rumenorjava ali sivozelena rja, ki lahko skoraj popolnoma prekriva plod. Okus je zelo dober, sladko-kisel, meso je srednje sočno.

Jabolka sorte 'Kanadka'

'Carjevič'

Sorta izvira iz Štajerske, pri čemer se ne ve ali gre za slovensko ali avstrijsko Štajersko, najdena je bila med 1870 in 1875. Plodovi imajo blede rumenkastozeleno barvo, ki z zorenjem prehaja v blede rumeno. Pokrovnica barva je temnordeča z nekoliko rjavkastim odtenkom. Pecelj je kratek ali zelo kratek in tanek. Meso je sočno, okus pa zelo dober, sladko-kiselkast.

Obrani plodovi sorte 'Carjevič'

'Gorenjska voščenska'

Gre za tipično slovensko avtohtono sorto, ki so jo našli na Gorenjskem, ob reki Besnici na desnem bregu Save. Osnovna barva je voščeno rumena, lahko tudi intenzivno rumena. Krovna barva je lahko intenzivno živordeča do rožnato rdeča. Pecelj je kratek do zelo kratek. Meso je sočno, okus je sprva izrazito kisel, a se kasneje ta kislina omili. Plodovi so zelo primerni tudi za predelavo.

Plodovi sorte 'Gorenjska voščenska' na mednarodni razstavi v Švici

Drevesa sorte 'Gorenjska voščenska' so na širšem območju Gorenjske kar pogosta

'Dolenjska voščenska'

Sorta izvira iz Dolenjske, prvotno razširjena na desnem bregu Save ob reki Mirni, kasneje pa se je razširila tudi drugod, predvsem po Dolenjski in na Kočevskem. Razvili sta se vsaj dve različici te sorte, ki se med seboj tudi razlikujeta. Krovna barva je zelenkastorumena, ki kasneje preide v voščeno rumeno. Krovna barva praktično ni prisotna.

Pecelj je zelo kratek do kratek ter tanek do debel. Meso je sočno, okus je zelo dober, sladko-kiselkast.

Plodovi sorte 'Dolenjska voščenska'

'Štajerski mošancelj'

Izvor sorte ni povsem ugotovljen, zelo verjetno pa izvira iz Štajerske. Od tu se je sorta razširila na Češko, kjer je dobila ime. Poleg pri nas je sorta razširjena tudi v Avstriji, kjer poznajo veliko različkov te sorte. Iz Slovenije so plodove te sorte izvažali celo v Indijo. Osnovna barva plodov je zelenkastorumena, kasneje postane rumena do zlato rumena. Krovna barva je oranžna do svetlordeča z rjavkastim nadihom. Pecelj je precej dlakav, na vrhu zadebeljen, srednje debel ter zelo kratek do kratek. Meso je sočno, okus vinsko-kisel z značilno aromo.

Jabolka sorte 'Štajerski mošancelj'

Sorte naših mam in očetov

Pri teh sortah gre za sorte, ki so se razvile z načrtnim križanjem, torej s sodelovanjem človeka oz. z načrtno odbiro oz. selekcijo.

'Jonatan'

Sorta je ameriškega izvora, vzgojil jo je Philip Rick na svoji farmi iz semena sorte 'Esopus Spitzenberg'. Ime je dobila leta 1826. Osnovna barva je rumenkastozelena, ki z dozorevanjem prehaja v svetlorumeno. Krovna barva je zamolklo temnordeča z rjavkastim nadihom, ki lahko prekriva večino ploda. Pecelj je tanek do srednje debel, navadno srednje dolg. Okus je sladko-kiselkast, z blago a odlično aromo.

Jabolka sorte 'Jonatan' lahko še vedno vidimo na naših vrtovih

'Zlati delišes'

Tudi ta sorta je ameriškega izvora. Ta naključni sejanec je leta 1890 odkril Anders H. Mulins v West Virginii. Sorta je dobila svoje ime leta 1914. Osnovna barva je zelenkastorumena, ki kasneje preide v rumeno. Oranžna do svetlordeča barva se redko pojavlja. Pecelj je tanek in dolg do zelo dolg. Meso je sočno, okus slahek z blago kislino in prijetno aromo.

Sorta 'Zlati delišes' je še danes izjemno cenjena

'Jonagold'

Američani so to sorto vzgajali s križanjem sort 'Zlati delišes' in 'Jonatan', v pridelavi je od leta 1968. Osnovna barva je rumenkastozelena, ki kasneje preide v svetlo rumeno. Krovna barva je oranžnordeča ali živo oz. temnordeča in lahko prekriva precejšen del ploda. Pecelj je povečini dolg do zelo dolg, tanek do srednje debel in dlakav. Meso je sočno, okus sladko-kisel z zelo prijetno aromo.

Plodovi sorte 'Jonagold' neposredno po obiranju

'Idared'

Ameriška sorta, ki je nastala s križanjem sort 'Jonatan' in 'Wagener', pridelovati so jo začeli leta 1942. Osnovna barva je zelenkastorumena, ki kasneje prehaja v blede rumeno. Krovna barva niha od svetlordeče do temnordeče, odvisno od osvetlitve plodov. Pecelj je srednje do dolg in tanek. Meso je sočno, okus kiselkast, ne posebej žlahten.

Plodovi sorte 'Idared' v lesenem zaboju

Intenzivni nasadi jablan sorte 'Idared' so v Sloveniji še vedno prisotni

'Lonjon'

Slovenska sorta, ki jo je vzgojil prof. Priol s križanjem sort 'Londonski peping' in 'Jonatan', v pridelavo so jo uvedli leta 1975. Osnovna barva je zelena do zelenorumenena, krovna pa oranžno rdeča do karminasto rdeča. Pecelj je kratek do zelo kratek ter srednje debel do debel. Meso je sočno, okus je sladko-kisel z zelo prijetno aromo. V zadnjem času se sorta veliko uporablja v ekološki pridelavi.

Slovenska sorta 'Lonjon', ki se vse bolj širi

'Mariborka'

Slovenska sorta, ki so jo vzgojili s križanjem sort 'Zlata parmena' in 'Jonatan' v Mariboru, poimenovana je bila leta 1961. Osnovna barva je rumenkasto zelena, ki kasneje preide v zlato rumeno. Krovna barva je temnordeča, ki lahko prekriva precejšen del ploda. Pecelj je srednje debel in večinoma srednje dolg. Meso je sočno, okus sladko-kisel in aromatičen. Problem sorte je, da neredno rodi.

Plodovi slovenske sorte 'Mariborka'

Naše sorte

'Gala'

Novozelandska sorta, ki razvije majhne srednje velike plodove. Plodovi imajo zelenkasto rumeno osnovno barvo ter živo do temno rdečo krovno barvo. Krvna brava je lahko prelita ali a tudi razporejena v obliki priž. Meso je sočno in sladkega okusa. Po svetu gojimo veliko različic (mutantov) osnovne sorte.

Plodovi sorte 'Gala'

'Elstar'

Gre za nizozemsko sorto, ki je nastala s križanjem sort 'Zlati delišes' in 'Ingrid Marie'. Sorta razvije srednje velike plodove z rumenkasto osnovno barvo. Krovna barva je živo rdeča in je prelita ali razporejena v obliki priž. Meso je sočno, izjemno dobrega sladko kislega okusa.

Izjemno privlačen plod sorte 'Elstar'

'Braeburn'

Sorta je novozelandskega izvora, razvije srednje velike do velike plodove z rumeno zeleno osnovno barvo. Plodovi so vsaj do polovice rekruti z rjavo rdečo krovno barvo, razporejeno v obliki priž. Plodovi imajo zelo čvrsto rumenkasto meso, ki je sočno in harmoničnega okusa.

Obrani plodovi sorte 'Braeburn'

'Fuji'

Sorta je japonskega izvora. Plodovi te sorte so veliki, včasih neskladne oblike. Osnovna barva je rumeno zelena, krovna barva pa oranžno do rjavo rdeča, deluje sprano. Meso je rumenkasto, zelo čvrsto, sočno, sladko in aromatično.

Plodovi sorte 'Fuji' pred obiranjem

'Topaz'

Sorta je češkega izvora, je dobro odporna proti različnim boleznim, zato se je v zadnjih letih zelo uveljavila. Sorta razvije velike plodove, ki imajo zlato rumeno osnovno barvo. Osnovno barvo do 75 % prekriva oranžno rdeča krovna barva, razporejena v obliki priž. Meso je čvrsto, sočno, kiselkasto in aromatično.

Sorta 'Topaz' se je v zadnjih letih zelo razširila tudi v Sloveniji, tako v intenzivnih sadovnjakih, kot tudi po vrtovih

'Opal'

Sorta je potomec odporne sorte 'Topaz' ('Zlati delišes' x 'Topaz'), ki je svojo odpornost na škrlup prenesla tudi na sorto 'Opal'. Plodovi te sorte so srednje veliki, okrogli, nekoliko stožčasti. Okus je zelo dober, zelo aromatičen, kisl-sladek do sladek.

Drevesa sorte 'Opal' bomo zaradi njene odpornosti po vsej verjetnosti v prihodnje vse pogostejše srečevali tudi v naših sadovnjakih

Viri

Bernkopf S., Keppel H., Novak R. 1996. Neue alte Obstarten. Österreichischer Agrarverlag.

Fischer M. 1995. Farbatlas Obstarten. Ulmer Verlag.

Osterc G., Rusjan D. 2013. Drevesničarstvo in trsničarstvo. Kmečki glas.

Štampar F. in sodelavci. 2009. Sadjarstvo. Kmečki glas.

Viršček Marn M., Stopar M. 1988. Sorte jabolk. Kmečki glas.